

VARGA LÁSZLÓ

A sajtó, a könyvtárak és az olvasás szerepe a Heves megyei munkásmozgalomban

A munkásosztály megjelenését Heves megyében a kiegyezés után számos kisebb-nagyobb üzem- és gyáralapítás teszi lehetővé: Egerben, Gyöngyösön, Hatvanban s a nagyobb községekben dohánygyárat, kefégyárat, gőzmalmoikat építenek, szénbányákat nyitnak meg, amelyek az addig paraszti sorban élő tömegeket — bár egyelőre nem nagy mértékben — üzemi munkássá teszik.¹ Ugyanakkor a kapitalista fejlődésnek ebben az időszakában, a városok peremén, az ún. hóstyákban és a falvakban nagyszámú parasztság él, akik belekóstolva a kivándorlás nyújtotta felemelkedés lehetőségeibe, egyre hevesebben érdeklődnek a szocialista eszmék iránt, és egyre nagyobb mértékben kapcsolódnak be a munkás- és paraszt szervezkedésekbe.²

Ennek nyomán az 1900-as években jönnek létre a különböző munkás önszervező egyletek mellett, a Szociáldemokrata Párt városi és falusi szervezetei is, amelyek arra töreksznek, hogy mind a munkásságot, mind a parasztságot a marxizmus szellemében, a Szociáldemokrata Párt rendszerének megfelelően neveljék. Ebben a tevékenységben pedig alapvető szerepet kap a könyv, a sajtó az írásos információ.

A könyvkultúra e termékeire nemcsak a parasztság politikai mozgósítása miatt volt szükség, hanem azért is, mivel a munkásság-parasztság körében ez idő tájt a legfőbb olvasmány elsősorban az olcsó ponyvairodalom. Az elemi és tanonciskolából kikerülő munkás fiatalok a Nick Carter-féle ponyvairodalomnál, rémregényeknél és az olcsó, illúziókba ringató szerelmi ponyvaregényirodalomnál rekedtek meg.³ Ennél tovább csak a pártszervek irányítása alatt álló munkásotthonok, önképzőkörök segítségével juthattak, amelyek lehetővé tették, hogy megszervezzék saját könyvtárukat.

A munkásszervezkedés nyomán Heves megyében a századforduló körül jelennek meg az első munkáskönyvtárak, amelyek létrehozását természetesen az állam nem szorgalmazta és sem anyagilag, sem erkölcsileg különösképpen nem támogatta. Elsőként a legnagyobb létszámmal működő Egri Nyomda Részvénytársaság, az Érseki Nyomda munkásainak szervezete hozott létre ún. munkáskönyvtárat, amit követett a Gyöngyösön, de a községekben is megjelenő agrár-szocialista szervezetek, szociáldemokrata helyi szervek néhány példányos kézi könyvtárának megszervezése.

¹ *Alispáni jelentés Heves megye 1880. évi állapotáról.* Eger, 1881. 48. és *Alispáni jelentés Heves megye 1891. évi állapotáról.* Eger, 1892. 45.

² NAGY József: *A Heves megyei munkásmozgalom kezdeti szakasza (1850—1914).* Eger, 1956. 34—35.

³ Özv. BACSKAI Kálmánné visszaemlékezése.

Nagyon jelentős volt a kézikönyvtárak mellett a szocialista eszméket terjesztő munkássajtó és röpirat-irodalom, amelyek hatása korántsem volt lebecsülendő, hiszen a szocializmus eszméi rajtuk keresztül jutottak el leghamarább és leghatékonyabban a legeldugottabb falvakba is. Így a *Szabad Szó* járt Besenyőtelek, Dormand, Füzesabony, Átány, Erdőtelek, Heves, Heves-vezekény, Kisköre, Kömlő, Nagyiván, Poroszló, Sarud, Tiszaigar, Tiszaórs községekben kb. 400, — a *Földmunkás: Mezőtárkány*, Tiszafüred és Tiszaigar falvakba kb. 260 példányban.⁴

A szociáldemokraták pártlapja a *Népszava*: Kál, Kerecsend, Átány, Heves-vezekény, Sirok, Csány, Pásztó, Hatvan községekben, Eger és Gyöngyös városokban volt kelendő, mintegy 600 példányban; míg a *Világszabadságot*: Felnémet, Füzesabony, Abasár, Egerbakta, Csány, Hort és Hatvan községekben terjesztették kb. 380 példányban.⁵

Rendszeresen jártak az újságok és folyóiratok közül a falvakba, városokba a keresztényszocialisták lapja az *Igaz Szó* és az *Új Lap* is, amelyeknek Egerben 250, illetve 180 példányban volt előfizetőjük.⁶

A munkásokra nagy hatással vannak az egyre nagyobb számban megjelenő munkásújságok, folyóiratok. Ezek javarészt tájékoztatást adnak a bel- és külföldi eseményekről, fordításokat közölnek baloldali, marxista irodalomból és a napi politikai és általában a munkáskérdésekben helyes eligazítást nyújtanak az olvasóknak. Az újságirodalomban jelentős szerepet kaptak a társadalomtudományok, benne a műszaki és természettudományok legújabb eredményei, és a magyar és külföldi szépirodalom munkásmozgalomhoz közel álló alkotásai.

Bár inkább szakmai mint munkásmozgalmi szempontból érdemel említést, de nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az első Heves megyei munkásújság elég korán, még 1868-ban megjelent Egerben, TóTH István szerkesztésében *Gutenberg* címmel, amely nemcsak az egri, de a magyar nyomdászoknak is a legelső újságja volt.⁷

A sajtó mellett nagyon hatásosak voltak a röpiratok, amelyekben a munkabérek és cselédbérek emeléséről, a földmunkások érdekeinek oltalmazásáról, a politikai helyzetről esett szó. Népszerűek a *Földmunkások megváltója*, *Egyesült erővel* és a *Hogyan segítsen magán a szegény ember* című kiadványok.⁸ Jellemzésül érdemes megemlíteni, hogy 1906-ban a Munkásvédő Szövetség működésükről 1 millió példányszámban nyomtatott röpiratot, amely szinte minden Heves megyei faluba eljutott és szervezkedésre mozgósította a parasztságot.

Többek között ennek, a századfordulón kibontakozott röpiratirodalomnak a hatására kezdődött meg 1906 tavaszán egy nagyszabású sztrájkmozgalom, amely kiterjedt Tarnamérára, Kömlőre, Tarnazsádnágyra. Innen a mozgalom

⁴ A *Szabad Szó* az ún. újjászervezettek lapja. 1907-ben a lap előfizetése 136 példányra csökkent. (NAGY József: I. m. 49, 53.)

⁵ KOLACSKOVSKY Lajos: *A Heves megyei munkásmozgalom kezdő kora*. (Gévelt kézirat, a tulajdonomban. 10.)

⁶ A pártlap támogatását olyan fontosnak tartották, hogy erről a témáról Hevesen és Tiszanánán pl. külön gyűléseket tartottak. (KOLACSKOVSKY Lajos: I. m. 17.)

⁷ Ezzel kapcsolatban említést érdemel, hogy a Heves megyei munkásmozgalom élharcosai, különösen a mozgalom kialakulásának kezdeti évtizedeiben az egri és a gyöngyösi nyomdászok voltak. Közülük is kiemelkedő szerepet játszott VÁLYI György, aki kezdetben az Egri Líceumi Könyvnyomda dolgozója volt.

⁸ KOLACSKOVSKY Lajos: I. m. 13.

továbbterjedt a gyöngyösi járásra és először Ludason, Adácson, Vámosgyörkön, Visontán, Atkáron volt sztrájk a gazdasági cselédek között, majd ugyanígy továbbterjedve, sztrájkmozgalmak voltak a hatvani járásban, Csányon, a hevesi járásban Átányon, Boconádtól Tarnazsádányig és a pétervásárai járásban Egerbaktától Sirokig és Váraszóig.⁹

A munkáskönyvtárak az ún. szakegyletek keretében jöttek létre, és ezek a munkásság tömegeit ellátó közművelődési könyvtárként működtek. Tevékenységük korántsem volt zavartalan, hiszen működésüket nemegyszer betiltották, tagjaikat figyelték, a könyvtárak vezetését nemegyszer olyanok kezébe adták, akik megbízható elemei voltak a fennálló társadalmi rendnek.

Az egri, gyöngyösi és egyéb szociáldemokrata helyi könyvtárakban különösen népszerű volt a ZOLA-sorozat, amelyekből szinte minden könyvtárban volt néhány példány. Általában ezeknek a könyvtáraknak kedvelt könyvei voltak az olyan olvasmányos regények mint JÓKAI, JÓSIKA, DUMAS, DICKENS, CERVANTES, TOLSZTOJ művei, de megtalálhatók itt a haladó politikai és felvilágosító irodalom népszerű termékei is, mint TÁNCSCS munkái, SZOKOLY Viktor: *A pápák bűnei*, CSERNISEVSZKIJ: *Mit tegyünk?* KOSSUTH iratai, DARWIN: *Az emberi faj története*, ENGELS, KAUTSKY egyes írásai.

Ennek az irodalomnak megvolt a maga emberformáló, világra kitekintő hatása, amit a munkásmozgalmi visszaemlékezések is alátámasztanak. RIHA György Eger 1919-es polgármestere írja, hogy egri tanoncévei alatt ismerkedett meg a „cucilista” irodalommal.¹⁰ A műhelyben, ahol dolgozott egy KRAVCSIK nevű munkás befolyása alá került, aki kölcsön adta neki FOURIER *Utópia* c. munkáját, amelyben a közös termelésen keresztül reméli megvalósítani a szocializmust. Ennek a munkásnak a jóindulatából ismerkedett meg MARX, ENGELS, KAUTSKY, LENIN, BEBEL, TROCKIJ, BUHARIN személyével és könyveivel. Ez az olvasottság és a korai marxista tájékozódás vitte a szocialista mozgalomba is. DANCZA János fiatal munkáskorából emlékezik arra, hogy amikor Egerbe került dolgozni a világháború végén, az üzemből az idősebb szakmunkásoktól és szervezett munkásoktól kapott marxista füzeteket és ezekből sejtette, melyek a munkásság jogai, kötelességei, ezekből ismerkedett meg a lehetőségekkel is.¹¹

A kezdeti időszakban a megye munkásmozgalmában jelentős vezető szerephez jutott Egerben a Jókai úti, majd a Diófakút utcában lévő munkásotthon.¹² Itt már külön helyiség állott a munkáskönyvtárak rendelkezésére, amelyben — mindenekelőtt a Szociáldemokrata Párt kiadványai között — ott voltak a magyar irodalom klasszikusainak és a helyi szerzőknek érdekesebb alkotásai is. Ugyanakkor e könyvtárak jelentős tartozéka a munkásújság, a *Népszava* lapszámai, valamint a különböző röpiratok mintapéldányai. Ez a munkásmozgalmi könyvkultúra nagymértékben hozzásegítette a megye munkásosztályát a társadalmi viszonyok világos megismeréséhez és az 1918—19-es forradalmi törekvésekhez. Nyilván az agitációs, mozgósító hatású könyv, újság és röpirat-irodalom nélkül a megye munkásosztálya sem juthatott volna

⁹ VARGA László: *Heves megyei szövetkezetek a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság korában* Eger, 1970. 158.

¹⁰ RIHA György: *Féle magyar — fele cseh*. Kézirat 14. Dobó István Vármúzeum Újkortörténeti osztálya. Visszaemlékezések.

¹¹ DANCZA János visszaemlékezése 7. old. Dobó István Vármúzeum Újkortörténeti osztálya.

¹² KOLACSKOVSKY Lajos: I. m. 10. és NAGY József: I. m. 55.

el annak felismeréséig, hogy mint a hatalom leendő birtokosára milyen teendők várnak rá az I. világháború végén, a polgári demokratikus forradalom rövid időszakában és a proletárdiktatúra alatt.

Könyvek és könyvtárak a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság alatt

A polgári demokratikus forradalom nagy változást idézett elő a munkásmozgalom szervezetében. Megerősödött és szélesítette tevékenységét a Szociáldemokrata Párt, ennek következtében Egerben a régi Diófakút utcai helyiség már nem felelt meg részükre, ezért a Szarvas-laktanyát igénylik ki munkásotthon és párthelyiség céljára; itt helyezik el ideiglenes könyvtárakat, amelyben a párt sokasodó kiadványai is szép számmal kapnak helyet.¹³

Gyöngyösön hasonló a helyzet. A munkásotthon a Kertész utcában szűknek bizonyult, ezért a Központi Leányiskola földszinti termeit foglalják le a maguk részére. Szintén itt helyezik el a röpiratanyagukat, kézikönyvtárakat.¹⁴

De megindul a Szociáldemokrata Párt szervezkedése Hatvanban és a járási székhelyeken is, ami szintén a marxista irodalom terjedésével járt együtt. Új vonása a munkásmozgalomnak, hogy a szakszervezetek rohamos fejlődésnek indulnak, és ezek helyi szervei Hatvanban, Gyöngyösön, Egerben, Tiszafüreden, Pásztón, Füzesabonyban, szintén létrehozák egyelőre néhány kötetből álló kézikönyvtárakat.¹⁵

Ugyanakkor a polgári demokratikus forradalom a kulturális élet modernizálásának a lehetőségét ígéri, és már ekkor is nagyszabású tervek születnek a könyvkultúra minden területére vonatkozóan. Felmerül a megyei könyvtár bővítése, a városi könyvtárak létrehozása, városi fiókkönyvtárak létesítése, a nyomdák tevékenységi körének bővítése.

1919. március 21-én megtörténik a hatalomátvétel, létrejön a proletárdiktatúra, és ezzel a polgári demokratikus forradalomban megszületett elképzelések javarésze a megvalósulás küszöbéig jut el. Ebben a változásban jelentős szerepe van a nyomdáknak és a könyvtáraknak. A Tanácsköztársaság megszületésének első pillanataiban kimondják, hogy végre kell hajtani a szocializálást, köztulajdonba kell venni a pénzintézeteket, nagybirtokokat, vállalatokat és gyárakat, ezek között természetesen elsősorban a nyomdákat is.

Ennek megtörténte után az egri és a gyöngyösi nyomdák kielégítették a velük szemben támasztott igényeket és elsősorban röplapokat, plakátokat, a hadsereg részére tájékoztatókat nyomtattak. Legfőbb kiadványuk volt azonban — amely termékeik közül a legnagyobb olvasói hatást érte el — az újság: *Vörös Mátravidék* és az *Egri Vörös Újság*.¹⁶ A polgári demokratikus forradalom

¹³ VARGA László: *A Heves megyei könyvkultúra ezeréves története*. (kézirat 56. old.)

¹⁴ *A Heves megyei könyvkultúra ezeréves története* 58. old.

¹⁵ Pl. Gyöngyösön 1906-ban 130 szervezett kőműves, 30 szervezett ács, 45 asztalos, 41 szabó, 50 csizmadia, cipész van. Ezek szakszervezetei szoros kapcsolatban állnak a szocialistákkal. Kulturális tevékenységükben segítik egymást. Pl. könyvcserével, könyvtárak közös használatával. A sajtóra vonatkozóan KOLACSKOVSKY említi a Heves megyei munkásmozgalom kezdő kora már idézett művében, hogy Gyöngyösön DUDÁS József 1905-ben a szociáldemokrata Párt rendelkezésére bocsátotta a lapját és a gyöngyösi szocialisták vezetője dr. WALNER Tibor ebben tette közzé harcos, haragos írásait.

¹⁶ *Heves megyei sajtóbibliográfia (1838—1970)*. Eger, 1972. Készítette NAGY Józsefné vezetésével a Heves megyei könyvtár feldolgozó csoportja. 21, 89. 1919-ben ezzel egyidőben működött az *Egri Vörös Hírlap* is, amely viszont korábban alakult: 1918. május 1-én,

alatt kiadott különböző lapok a Tanácsköztársaság alatt vagy beszüntették működésüket, vagy a proletárdiktatúra lapjaként jelentek meg. Júliusban az egri újságírók Szabad Szakszervezete létrehozta háromtagú sajtódirektóriumát, amelynek dr. HARASZTHY Zoltán, SOMFAI János, SMÁZOR Béla lettek a tagjai.¹⁷ A sajtódirektórium fontosnak tartotta a cenzúra megszigorítását, ezért határozatban mondták ki, hogy a *Heves Vármegyei Hírlapot* és a *Katholikus Tudósítót* szigorú ellenőrzésük alá veszik, és ha úgy látják, hogy a két lap nem az új irányt szolgálja cikkeivel, akkor további megjelenésüket beszüntetik. A proletárdiktatúra alatt kiadott újságok a forradalmi mozgalom nélkülözhetetlen eszközei, rendszeres napi tájékoztatást biztosítanak a megye lakosságának, és kitűnő agitációs eszközei a kormányzótanács és a megyei direktórium rendeletei végrehajtásának.

A forradalom lényeges változást hozott a könyvtárhálózatban is. A forradalmak előtti agrárszocialista olvasómozgalmak, munkás olvasóköri tagjai most egyszerre direktóriumok tagjai, sőt nem egy esetben vállalatok vezetői, állami akciók irányítói lettek. A munkás és agrárszocialista könyvkultúra tehát meghozta a maga termését, ezért nem véletlen, hogy a Tanácsköztársaságban minden eddigénél nagyobb szerepet szántak a munkásság és a parasztság műveltségének fejlesztésére, a szocialista könyvtárpolitika megteremtésére. E téren alapelv volt az olvasóközösség és a közkönyvtárak kapcsolatának kialakítása. A lényege ennek a megállapításnak: „A könyvtárügy olyan széles bázison építendő ki, mint a népiskola.” Tehát olyan széles alapokon kell kiépíteni a közkönyvtárakat, hogy az egész ország területén bárki, bármikor könnyedén hozzájuthasson ahhoz a könyvhöz, amelyre szüksége van.

A tanácsköztársasági könyvtárpolitikának szinte a jelszavává vált: könyvtár eddig kevés volt és az is csak keveseké. Ezért a Tanácsköztársaság olyan könyvtárpolitikát folytatott, amely sok könyvtár létrehozását tűzte ki célul, s mindent a széles néptömegek érdekében. Megkezdték a gyári könyvtárak, a szakszervezeti könyvtárak szervezését, kiadták a jelszót: „Ne legyen gyár könyvtár nélkül”. Ugyancsak elkezdtek a falusi népkönyvtárak újjászervezését, külön könyvtárakat létesítettek a katonák, az ifjómunkások, és a Vörös Őrség részére. Ilyen körülmények között megnőtt a szerepe a múlt század végén létrehozott Heves megyei könyvtáraknak. Mint a gazdasági élet minden területén, a könyvtár fejlesztésben is az átszervezéshez a legelső lépés volt az államosítás. Ezzel megkezdődött a nyilvános könyvtárak hálózatának széles körű kiépítése, és az eddig elzárt vagy félig nyitott könyvtárak anyagának közkinccsé tétele.

Április 28-án jelent meg a rendelet az őrizet és kezelés nélkül maradt magánkönyvtárak államosításáról. Ennek során a Tanácsköztársaság gondoskodott a részben veszélyeztetett és könyvritkaságokat tartalmazó kiadványok közösségi tulajdonba való vételéről, kezeléséről. Így került állami tulajdonba Egerben a volt ANDROVICS-féle magánkönyvtár, az egri káptalan könyvtára és az Egyházmegyei Könyvtár is. Az átszervezett vagy felszámolt társaságok, szervezetek, mint a gyöngyösi és az egri kaszinó, valamint az egri Polgári Lovász-

és 1919. júl. 12-én szűnt meg. Egyébként az SZDP ekkor már olyan erős Gyöngyösön, hogy 1907-ben *Egyesülünk* címmel külön lapot indít, amely 1907. május 4. és 1908. jún. 19. között jelent meg. Szerkesztője BABUS József volt.

¹⁷ *A polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság Heves megyében.* (1918–1919 dokumentumgyűjtemény, Eger, 1969. 168–169.)

kör könyvtárát, az április 25-én kiadott rendelkezés szerint vették köztulajdonba. A megyében, sőt Egerben és Gyöngyösön is a május 1-e körül megalakult művelődési osztályok külön könyvtári megbízottakat neveztek ki, akiknek feladata volt a tanácsköztársasági könyvtárpolitika megvalósítása. Ebben a nagyszabású tervezetben két könyvtárnak szántak fontos szerepet. A vármegyeházán lévő megyei könyvtárnak, amit nyilvános könyvtárrá akartak tenni. Azt tervezték, hogy ez a megyében lévő népkönyvtári hálózat központja s egyben irányítója lesz.

A másik fontos elképzelés az egyházmegyei könyvtárhoz kapcsolódott. Amikor LUKÁCS György, akkori népbiztos júliusban Egerbe látogatott, megtekintette a liceumot is.¹⁸ A városi és megyei direktóriumi tagokkal való beszélgetés során olyan tervet hoztak nyilvánosságra, amely szerint a liceumban feltérképezik a képtárat, régiségtár-gyűjteményt és azt az érseki rezidenciába helyezik és ott múzeumot állítanak fel a proletárok részére. Ugyanakkor a könyvtárat felleltározzák és az eredeti könyvtárhelyiségben hagyják, tartalma szerint rendezik és természettudományi, történelmi stb. részekre bontják. Tervezték külön olvasótermek felállítását is, hogy a könyvekhez bárki hozzájuthasson. Ezt a korábban igen korszerű elképzelést nem tudták érvényesíteni, mivel részben rövid volt az idő a tervek megvalósítására, másrészt pedig ebből a csekély időből is elég sok nap kiesett azáltal, hogy Eger nem egy esetben a frontvonalon volt, így ez az időszak nem kedvezett a békés alkotómunkának.

Ha a liceumi és a megyei könyvtár ügyében időhiány miatt jelentős előrehaladás nem is történt, annál többet tettek a munkáskönyvtárak, az iskolai könyvtárak anyagának fejlesztésére. Különösen sok olyan könyvbeszerzést eszközöltek, amelyek szükségesek voltak az analfabétizmus felszámolásához és a napi politikai, az agitációs tevékenységhez. Ekkor már el lehetett mondani, hogy a könyv a szó szoros értelmében harci eszközzé változott. A munkások és parasztok műveltségi szintjének emeléséhez folytatott harcban a művelődésügyi osztály nagyszabású tervet dolgozott ki az analfabéták oktatására. Megkezdték a téli tanfolyamok szervezését, az ezzel kapcsolatos könyvek anyagának beszerzését. Ezenkívül a könyv volt az alapja az agitátorképzésnek, amit a Tanácsköztársaság alatt külön tanfolyamokon kezdtek oktatni. A júliusban szervezett agitátorképző tanfolyamokon a munkásmozgalom olyan megyei kiválóságai szerepeltek, mint KOLACSKOVSZKY Lajos író, direktóriumi vezető, LÁJER Dezső, FISCHER Manó, dr. BERTALAN József professzor.¹⁹

Az ún. szociális ismeretterjesztő iskola munkájához szükséges forradalmi iratokat, könyveket szintén a könyvtárak és a könyvkiadás biztosította, sőt külön brosrákat és tankönyveket is kaptak a hallgatók. E tanfolyam keretében különböző előadásokat szerveztek a kapitalista és kommunista gazdaságról, a termelési technika fejlődéséről, a gazdasági élet imperialista és kommunista korszakáról, a szocialista mozgalom történetéről, az első és második internacionáléről. Ezeket az előadásokat FISCHER Miklós tartotta, míg a bolsevizmusról LÁJER Dezső, a tudomány és művészet a kommunista társadalomban című témakörökről KOLACSKOVSZKY Lajos oktatta a résztvevőket.

¹⁸ *Egri Munkás* 1919. júl. 18. 4. sz. 3.

¹⁹ KOLACSKOVSZKY Lajos: *Az őszirózsás forradalom és a kommün Heves megyében*. Eger, 1969. 24.

Ebben a szocialista jellegűvé váló könyvkultúrában nagy szerepet szántak többek között az ifjúsági könyvtáraknak, amelyeknek szolgálniuk kellett és szolgálták is az ifjúság szocialista jellegű nevelését. Mindehhez persze azt is tudni kell, hogy a gimnáziumokban mind Egerben, mind Gyöngyösön a tanulók már a polgári demokratikus forradalom alatt szép számmal léptek be a Szociáldemokrata Pártba, majd később tagjai lettek az egyesített pártnak és létrehozták a maguk önálló szervezeteit. Ezek a diákbizottságok jelentős munkát fejtettek ki pl. a könyvkultúra területén is. Erre mutat, hogy Gyöngyösön a gimnázium 7. osztályos növendékei még április hónapban ADY-ünnepséget rendeztek, amelyen író-olvasó találkozó volt MÓRICZ Zsigmonddal, majd az ünnepi műsorban BEREGI Oszkár színművésztől ADY-verseket hallgattak. Szintén a gyöngyösi diákok május 5-én MARX emlékének hódoltak, és az iskolában MARX könyvéből voltak felolvasások.²⁰ Az egri Ciszter és Reálgimnáziumban a diákbizottságok a munkásokéhoz hasonló lelkesedéssel ismerkedtek meg az addig ismeretlen szocialista eszmékkel, MARX és ENGELS műveivel.²¹ A könyvkultúra tehát ezekben az években pezsgésnek indult: soha nem látott érdeklődéssel fordult mind a fiatalabb, mind az idősebb nemzedék a könyv felé.

Egészében véve a Heves megyei művelődéspolitikai 1918–19-ben nagyszabású elképzeléssel kívánta megváltoztatni a nyomdák, a könyvtárak, a sajtó és a könyvterjesztés tevékenységét. Ezekből a nagy tervek közül az idő rövidsége miatt csak kevés elképzelést lehetett megvalósítani, de ami történt, az is jelezte, hogy a forradalmi átalakulás a magyar nép művelődési viszonyainak radikális megváltozását és a könyvkultúra magasabb szintre való emelését hozta volna magával.

Szocialista könyvkultúra, munkáskönyvtárak létrehozása és működése a két világháború között

A két világháború munkásmozgalmának helyzetét döntően meghatározta a Horthy-rezsim belpolitikája, mivel éppen a feudális és tőkés restauráció miatt fokozott erőt fordítottak a munkásszervezetek felszámolására, befolyásuk csökkentésére. Ezért Heves megyében a Tanácsköztársaság megdöntése után a szocialista irodalom is csak illegális körülmények között létezett.

1919 után a kezdeti lépések mélységes illegális leple alatt történnek, azért tudunk róluk ma is olly keveset.

A munkás könyvkultúra újbóli fellendülése az 1922-es, 1923-as évekhez kötődik. Ekkor újból megyszerte kezdetét veszi a szakszervezetek helyi csoportjainak az újjászervezése. Ezek vezetésében számosan vesznek részt a Tanácsköztársaság egykori vezetői, szervezői közül. 1920-tól tovább folytatja működését a Természetbarátok Turista Egyesületének egri csoportja. Sőt 1922-ben megalakul, mintegy a tanácsköztársasági munkás-sportkör folytatójaként, az Egri Munkás Testedző Egyesület. Igaz, hogy tevékenysége csak rövid ideig tartott, 1925-ben pedig létrehozták az első munkás eszperantó tanfolyamot.

²⁰ VARGA László: *Heves megyei diákok az 1848–49-es és az 1918–19 évi forradalmi megmozdulásokban.* (Kézirat 18.)

²¹ *Egri Katolikus Főgimnázium értesítője az 1918–1919-es iskolai évről.* Eger, 1920. 3–5.

Egerben csakúgy, mint Heves megyében, 1922-ben voltak az első megmozdulások a szakszervezetek feltámasztására. Egymás után jöttek létre a vasások, fások, sütőmunkások csoportjai Gyöngyösön, Hatvanban és Tiszafüreden. Ezek mielőbb igyekeznek ideiglenes vagy végleges otthonhoz jutni annál is inkább, mivel a Tanácsköztársaság előtt és alatt megszerzett és kiépített otthonaikat elvették vagy szétdúlták. Ez történt az egri szervezett munkásokkal is, akiknek a Diófakút utcában volt egy munkásotthonuk, egy szépen felszerelt könyvtárral, amit azonban elvettek tőlük és a keresztényszocialista szervezetnek adták át. Ezek kapták meg a könyvtárat is, amit a marxista irodalom kiselejtezése után a húszas években tovább használtak.²²

Viszont a többi szervezett csoportnak tovább kellett munkálkodnia saját könyvtáruk létrehozásán. Amint azt DANCZA János leírja visszaemlékezéseiben, az egri vasas csoport befizető helyén a Juhász-féle vendéglőben látta először a csoport könyvtárát 1924-ben, amit egy ruháskosárban egy kimustrált ágyterítővel letakarva, a sarokban őriztek. Ez a könyvtár használt könyvekből állott, és az értéket ezekben tulajdonképpen a JÓKAI- és a MIKSZÁTH-művek jelentették. Túlnyomórészt olcsókönyvtári kiadványok és különböző témájú ponyvairodalom képezte a könyvtári állomány zömét, míg a szocialista irodalmat mindössze néhány vékony füzetecske képviselte.

Ez világhossá tette, hogy a Vasas Szakszervezet helyi csoportjának tagjai szakmai és politikai ismeretekre e könyvtár használatára révén nem igen tehetnek szert. Közülük DANCZA János volt az, aki a csoport pénztárából könyvszekrényt vásárlását és olyan könyvek beszerzését javasolta, amelyekből azt tanulják meg a munkások: „hogyan kik is vagyunk mi, mik a feladataink és a munkásosztállyal szembeni kötelességeink”.²³ DANCZA személyes példamutatással járt elől a könyvtár gyarapításában akkor, amikor a saját könyvállományából 50 kötet gazdasági és politikai kérdésekkel foglalkozó kiadványt, ZOLA-köteteket adott kölcsön a szaktársainak. Hasonlóképpen ugyanezt tette unokaöccse DANCZA Lajos is. Szorgalmazásukra rövidesen megvásárolták a könyvszekrényt is. Ekkor kiselejtezték a Tanácsköztársaság korából megmaradó könyvanyagot, új gazdasági, politikai és szépirodalmi műveket szereztek be. Kérésükre a központ is adott néhány könyvet, és a tagok is vásároltak egy-egy kiadványt. Ezzel a könyvanyaggal nyílt meg az újjászervezett vasas munkáskönyvtár. Ez tette lehetővé, hogy a vasárnapi befizetések csoportos légköre megváltozott. Az itt folytatott beszélgetésekben egyre többször kerültek szóba a munkásirodalmi olvasmányok, a marxizmus kérdései, a szemináriumokon hallott tananyag.

A munkások könyvkultúrájának további jelentős eseménye volt, hogy 1925 márciusában DANCZA János az Építők befizető helyén megindította az első eszperantista nyelvtanfolyamot. A tanfolyam foglalkozásai során ismerkedtek meg nemcsak magával a nyelvvel, hanem az eszperantista újságokkal, irodalmi művekkel, haladó politikai nézetekkel. A tanfolyam hallgatói nemegyszer maguk is az eszperantista újságok szerzőivé lettek. Nagy eredménye volt DANCZÁÉK szervező munkájának, hogy az egri csoportnak néhány éven belül 12 tagja lett, akik az eszperantó nyelv birtokában közvetlen kapcsolatban állottak külföldi munkástestvéreikkel.²⁴

²² DANCZA János visszaemlékezése 43. Dobó István Vármúzeum Újkortörténeti osztály

²³ DANCZA János visszaemlékezése 45.

²⁴ DANCZA János visszaemlékezése 48.

Az eszperantó kör jelentőségét mutatja a munkásművelődés szempontjából az a tény is, hogy a nemzetközileg is jelentős, Párizsban megjelenő *Sennaciuolo* című lapnak a szerzőtársa lett maga DANCZA János is Fero álnéven, és a nő-kérdésről 1928-ban két ízben is publikált cikket az újságban. A csoport rendelkezett néhány eszperantista könyvvel is.²⁵ Közöttük MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája* című, eszperantó nyelven megjelent művével, amely egy vöröskötésű ötágú csillaggal elkészített borítóval jelent meg. Ezt a detektívek egy ízben DANCZÁTÓL elkobozták, de miután MADÁCH műveit minden könyvesboltban kapni lehetett, a következő mondat kíséretében adták vissza: „De tudja nekünk nagyon éberem kell szemmel tartanunk a felforgató kommunista sajtótermékeket”.²⁶ A munkás eszperantó körön keresztül léptek kapcsolatba szovjet eszperantistákkal is, és ez a kapcsolat ösztönzést adott nekik a fasiszmus elleni harchoz. Fennállásának néhány éve alatt az eszperantista kör és az ehhez kapcsolódó olvasómozgalom a munkás könyvkultúrának is kiemelkedő eseménye volt.

A munkásszervezetek összefogásában nagy szerepet játszott az Egerben 1926. aug. 15-én létrehozott szakmaközi bizottság, amely a hatóságok állandó zaklatása mellett is arra törekedett, hogy a helyi csoportokat munkásotthonhoz juttassa. Ez annál is fontosabb volt, mivel a munkásszervezetek általában vendéglőket használtak gyűléseik színhelyéül. Így Egerben a munkásszervezetek gyülekező helye volt a vasútállomással szemközi Juhász-féle Kisvendéglő és a mai Mecesz étterem helyén álló egykori Gyenes-féle kisvendéglő is. Ezek viszont kevésbé voltak alkalmasak könyvtár felállítására. Az önálló munkásotthon létrehozása azért is volt fontos a munkásság művelődése szempontjából, mivel azokban lehetőség nyílt a saját könyvtár elhelyezésére és a könyvek olvasására is.

A Heves megyei munkásmozgalomban döntő szerepe van 1925-ben a Magyarországi Szocialista Munkáspárt hatvani szervezete létrehozásának. A hatvaniak a vasút megépítése óta mindig is közel voltak Budapesthez, sokan oda-jártak dolgozni, így közöttük Hatvanból járt Budapestre JUHÁSZ József is, aki megismerkedik a VIII. kerületben a 16. sz. MSZMP alapszervezetben az új párt célkitűzéseivel, sőt az alapszervezetnek ő lesz a sajtófelelőse is.²⁷ Pártmegbízatásként Hatvanban keres magának munkát, és a központ segítségével létrehozza az MSZMP hatvani szervezetét. Már a tagtoborzás során is a könyvet használják fel a Vági-féle röpcédulák terjesztésére. STUDD János az építőmunkások szakszervezetének könyvtárosa visszaemlékezései szerint JUHÁSZ József és társai LIPTAI János és KOVÁCS János többször is megkérték, hogy terjessze a Vági párt röpcéduláit. Ő a könyvtári könyvekbe csúsztatott be egy-egy röplapot, és ezúton juttatta el a szép számmal olvasó építőmunkások kezébe.²⁸ Ugyanakkor a párt eszméinek terjesztése az élő szó és röplapok mellett, röpiratok segítségével is történt, amit a központ szervei juttattak el a

²⁵ *Az Egri Múzeum Évkönyve 1966.* 310.

²⁶ Uo.

²⁷ *Az Egri Múzeum Évkönyve 1973.* 370.

²⁸ STUDD János veterán, levelében, amely 1975. március 12-én kelt, ezt az állítást cáfolja, viszont ennek ellenére sok érdekes dolgot mond el a szakszervezeti könyvtárakról. Így pl. március 19-i levele szerint: „... a Tanácsköztársaság után megmaradt 250 db könyvet hol az egyik, hol a másik vezetőség kezelte, mert az akkori hatóságok mindig a kommunista könyvek után kutattak, nekik még Zola is az volt. A megmaradt könyvek visszakerültek a könyvtárba. Mivel hogy a helyi szakszervezet e könyveket mindig a központtól kapta”.

szervezet tagjaihoz. Az újjászervezett MSZMP hatvani szervezete megalakulása után létrehozta saját kézikönyvtárát, amelyben marxista kiadványok szerepeltek. Ez a kézikönyvtár a párt szervezett tagjainak eszmei, ideológiai nevelését szolgálta. Ennek a jelentős kezdeményezésnek 1927-ben a rendőrség vetett véget, amikor az MSZMP hatvani szervezetét betiltották, vezetőit lefoglták, pénzbüntetésre ítélték és magát JUHÁSZ Józsefet 3 évre kitiltották Hatvanból.

Hatvan mellett Egerben volt jelentős munkásszervezkedés a húszas években, amely azonban az MSZMP megalakításáig a rendőrség figyelme, terrorintézkedései miatt sem jutott el. Az MSZMP tagjai, mint KOLACSKOVSKY Lajos író, tanácsköztársasági direktóriumai vezető, bekapcsolódtak a választási küzdelmekbe. KOLACSOVSZKY a pétervásári járásban igyekezett mandátumot szerezni, de sikertelenül.²⁹

Az MSZMP felszámolása után a munkásszervezkedés a szakszervezetekben folytatódott tovább. Az egység erősítése érdekében különösen nagy súlyt helyeztek a munkások kulturális és sportéletének fellendítésére. Ezért többek között az egri munkások könyvtárainak fejlesztése különböző céllal bár, de állandóan napirenden volt. 1929. július 9-én az öSSIPARI munkásság könyvtáralapja javára rendeztek mulatságot, amelyből — mint ahogyan az kiderült — elsősorban az egri keresztényszocialista munkások intéző bizottságát kívánták támogatni.³⁰ Egyébként a különböző szervezetekben külön könyvtárellelnői tisztséget is betöltöttek, amelyek nemegyszer fedő szervként szolgáltak a munkásmozgalmi tevékenységhez. Végeredményben a harmincas években már a keresztényszocialista szakszervezetek könyvtára mellett, minden más szakszervezet rendelkezett saját könyvtárral. Ugyanakkor működött Egerben a Szociáldemokrata Párt, amelynek szintén volt saját kézikönyvtára. A Szociáldemokrata Pártnak emellett szép számmal voltak külön magyar és világ-irodalmi témájú könyvei, különösen OKOS Miklós pártszervező jóvoltából a Heves megyei kiadványokból egy gyűjtemény is.

A munkások szervezetei között jelentős volt az egri és gyöngyösi nyomdászok könyvtára. Egerben a FAZEKAS vezette csoport irányításával fejlődik a könyv-olvasás, míg Gyöngyösön HABLICSEK András nyomdász vezetésével olvasnak munkásmozgalmi kiadványokat a munkatársak. A munkásszervezetek mellett falun az agrárszocialista csoportosulásoknak van kisebb, néhány kiadványból álló kézikönyvtárak. A szociáldemokrata könyvtárakban rendszeresen járatták a *Népszavát*, a nagyobb szervezetek a *Szocialista* című folyóiratot, amely rendszeresen közölt ideológiai tanulmányokat, foglalkozott a szervezeti kérdésekkel.

Különösen sokat forgatott olvasmánya a Heves megyei munkásoknak a két világháború közötti időben a *Népszava*. Több egybehangzó visszaemlékező szerint, a *Népszava* különösen kedvelt volt az építőmunkások között. Pl. az egri vár feltárásán dolgozó kőművesek egyetlen napot sem mulasztottak el,

²⁹ SZÁNTÓ Imre: *A dolgozó parasztság helyzete Heves megyében, a bethleni konszolidáció és a gazdasági válság éveiben 1920–1933*. Eger, 1956. SZÁNTÓ említi ebben a tanulmányában, hogy bár az MSZMP Heves megyei szervezetei 1928-ban megszűntek, de a Földmunkások Országos Szövetsége egyes helyeken tovább szervezte a mezőgazdasági munkásokat, sőt a Heves megyéből a Csáki-szigetpusztán dolgozó parasztok részére a párt újságot is küldött.

³⁰ DANCZA János visszaemlékezése 161.

hogy közösen meg ne beszéljék a *Népszava* legfrissebb cikkeit, ennek kapcsán a világpolitikai eseményeket.³¹ A sajtó nagy hatását mutatja, hogy az 1926. áprilisi megyegyűlésen BOBHY György gyöngyösi földbirtokos felszólalásában kifogásolta „hogy a béres mikor a trágyát hordja, akkor is újságot olvas”.³²

A *Népszava* elég sokat foglalkozott a Heves megyei munkásmozgalom eredményeivel. DANCZA János pl. aki a harmincas években részese egy jelentős barlangkutatásnak, sőt mint a Subalyuki barlang felfedezője, tudományos eredményeinek elismertetése végett nemegyszer kénytelen a *Népszava* segítségét igénybe venni. Érdekében több cikk is jelent meg a *Népszavában*, amelyek a munkásművelődés szempontjából érdekesek részünkre. Bár DANCZA János példája korántsem mondható általánosnak, mégis sok munkást jellemez már, amit róla írtak: „Szabod idejében, vasárnaponként szakkönyveket olvas, hogy tudását gyarapítsa”.³³

A *Népszava* mellett sokan olvassák a *Társadalmi Szemlét* is. A kommunista ifjúmunkások magyarországi szervezete a KIMSZ Egerben is megalakult. Tagjai motorkerékpáron és kerékpáron hordják Eger környékére Felsőtárkányba, Felnémetre, Kálba, Erdőtelekre és Kömlőre a *Társadalmi Szemlét* és a röpiratokat mindaddig, amíg a csendőrség fel nem fedezte őket.³⁴

Az egyetlen szocialista sajtótermék, amely Egerben jelenik meg, az *Egri Hangok* című szociáldemokrata újság, amely azonban 1936-ban, mintegy fél évig került csak kiadásra.³⁵ Számaiba belelapozva, az újságcikkekben a kor eseményeinek a munkásság szemszögéből való összefoglalását látjuk. Ugyancsak ebből a nézőpontból tekinti az irodalmat, a zenét, a mindennapi életet.

A 9. oldalon, az Irodalom rovat alatt ismerteti a *Szép Szó* áprilisi, majd KASSÁK Lajos *Munka* című folyóirata márciusi számát. Ugyancsak e lap márciusi számában, az irodalmi mellékletben említi KASSÁK Lajos *Három történet* című művét; itt írnak JÓZSEF Attiláról akkor, amikor nevét a polgári lapjaink nem túlságosan emlegetik. Egészében véve harcos lap az *Egri Hangok*, reprezentálja a Szociáldemokrata Párt és a szociáldemokrata szervezetek elképzeléseit a politikában, a gazdasági életben és a kultúra terén. Joggal írja a lap szerkesztője az induló számban, 1936. febr. 21-én: „a szocialista munkásság Kassáknál és József Attilánál tart, de Petőfit bárkik is kisajátították, Petőfi mégis a miénk marad”. S hogy ez így van, az is bizonyítja, hogy a lap PETŐFI Sándornak 1844. évi egri látogatása alkalmából írott *Egri hangok* című költeményének a címét kölcsönözte címlapjára. S joggal állapította meg a bevezető cikkben: „az Egri Hangok új világért harcol: a szocialista társadalom megteremtéséért”. Természetesen látjuk az *Egri Hangok* politikai korlátjait, de jelentkezése a megye munkásmozgalmának könyvkultúrájában jelzi: egyre jobban érik az az idő, amikor a munkásság a művelődés terén is elfoglalja uralkodó helyét és szerepét.

³¹ Id. VARGA László szóbeli visszaemlékezése.

³² SZÁNTÓ Imre: I. m. 20.

³³ DANCZA János visszaemlékezése 183.

³⁴ SZÁNTÓ Imre I. m. 37.

³⁵ *Egri Hangok*. Az Egri Szociáldemokrata Párt kiadványa. Szerkeszti OKOS Miklós. 1936. febr. 21.—1937.

LÁSZLÓ VARGA

Le rôle de la presse, des bibliothèques et de la lecture dans le mouvement ouvrier du comitat Heves

Avant la première guerre mondiale, dans le mouvement ouvrier du comitat Heves, les journaux comme *Szabad Szó* (Voix Libre) et *Népszava* (Voix du Peuple) ont un rôle d'instigateur important. Outre cela, le journal intitulé *Gutenberg*, paru en 1868 à Eger, n'était pas seulement le premier journal d'Eger, mais il était le premier journal des imprimeurs de Hongrie aussi. Certains pamphlets politiques avaient aussi un rôle politique important. Les bibliothèques ouvrières se sont créées avant tout dans les organisations social-démocrates d'Eger, de Gyöngyös et dans celles de quelques communes plus grandes.

La révolution démocratique bourgeoise de 1918 et la république des conseils de 1919 amènent une évolution considérable de la culture du livre des ouvriers. Le réseau des organisations du parti s'est amplifié, et avec cela le nombre des bibliothèques du parti augmente aussi. Ce qui est un trait nouveau de la culture du livre des ouvriers, c'est qu'avec l'évolution rapide des syndicats, le réseau des bibliothèques de ceux-là s'agrandit aussi considérablement.

En 1919, les bibliothèques privées ont été étatisées. Lors de son séjour à Eger, György Lukács a proposé qu'on transformât la bibliothèque ecclésiastique du Lycée en une bibliothèque publique et scientifique de grande envergure.

Les objectifs de la culture du livre révolutionnaire se sont évanouis avec le 1 août 1919, avec le renversement de la République des Conseils. Dans ces circonstances, c'était un résultat très important qu'à partir de 1922 la réorganisation des organisations ouvrières, et avant tout celle des syndicats recommence et avec cela, l'amplification d'un réseau de bibliothèque des ouvriers. C'étaient avant tout les syndicats des ouvriers de l'industrie de fer, de bois et de l'industrie boulangère de Gyöngyös, d'Eger, de Hatvan et de Tiszafüred qui excellaient à créer des bibliothèques à part.

Dans la culture ouvrière du livre d'entre les deux guerres mondiales, à Eger, c'était János Dancza qui avait un rôle important, en participant à la réorganisation de plusieurs bibliothèques ouvrières, et c'est à l'aide de ces bibliothèques qu'ils ont créé un cercle d'Espéranto qui a établi des relations avec les organisations des ouvriers européens aussi. Dans ces mouvements, c'est l'organisation de base de Hatvan du Parti Socialiste Ouvrier Hongrois qui jouait un rôle considérable en 1925 - 1926.

Dans la presse ouvrière d'entre les deux guerres mondiales, c'est le journal intitulé *Egri Hangok* (Voix d'Eger) du parti social-démocrate, paru à Eger, qui excellait, malgré tous ses défauts, par sa voix combattante qui attaquait hardiment l'hitlérisme ascendant et la vie publique d'Eger fortement influencée par l'église.